Praca nad bohaterem literackim w kl. IV w szkole bułgarskiej

* DOBRINKA ŻELEWA
Bułgaria

Nowy program i nowa antologia literatury dla uczniów kl. IV daje bogate możliwości takiej pracy nad tekstem literackim, który stymuluje rozwój czwartoklasistów, a jednocześnie wpływa na ich wychowanie.

Literatura bułgarska i literatura obca zawarta jest w programie dla klas IV w czterech działach:

I — Bajki i legendy.
II — Ze świata bajek innych narodów.
III — Literatura bułgarska.
IV — Z literatury rosyjskiej i radzieckiej.

W poszczególnych działach znalazły się utwory znanych autorów, najbardziej dostępne dla dzieci w tym wieku. Utwory takich pisarzy, jak J. Wazow, S. Michajłowski, Elin Pelin, E. Stanew, D. Gabe, L. Milewa, N. Zidarow, omawia się w kolejności chronologicznej. Wprawdzie literatura bułgarska zajmuje czołowe miejsce w programie nauczania, ale czwartoklasiści nie są pozbawieni możliwości duchowego obcowania z najlepszymi wzorcami światowej literatury dziecięcej klasycznej i współczesnej, powiązanej z imionami braci Grimm, Ch. Andersena, A. S. Puszkina, A. P. Czechowa i innych. Materiał literacki został dobrany tak, by stwarzał możliwości osiągnięcia zadowalającego poziomu umiejętności czytania, a jednocześnie kształtowania smaku literacko-estetycznego dzieci.

Badania możliwości recepcyjnych uczniów klasy IV pozwoliły na wysunięcie następujących wniosków:

— w procesie odbioru dominuje u dzieci strona uczuciowo-emocjonalna, a w niektórych przypadkach odczucia, wyobrażenia, uczucia, powstałe przy bezpośrednim zetknięciu się z utworem, prawie zupełnie wyczerpują odbiór dzieła literackiego;
— logiczne formy odbioru utworu literackiego nie mają charakteru estetycznego (utwory odbierane są często jako źródło informacji poznawczej);
— około 85% czwartoklasistów odbiera utwór literacki w sposób naiwny, traktując fakty literackie jako kopię życia.

Ilustracją może być materiał z badań nad osobliwością odbioru bohatera literackiego przez uczniów kl. IV. Badania przeprowadzono głównie drogą obserwacji lekcji, na których uczniowie pracowali w grupach, rozwiązując postawione im zadania i odpowiadając na pytania. Analiza odpowiedzi uczniowskich pozwoliła wyciągnąć następujące wnioski:

1. uczniowie klas IV traktują bohatera literackiego jako żywego człowieka, który żyje, działa, cieszy się i cierpi,
2. spotykając się z obszerniejszym utworem literackim czwartoklasiści mają poważne trudności w ustaleniu motywów zachowania i cech charakteru bohatera,
3. charakterystyka bohatera, do jakiej zdolni są uczniowie klasy IV, jest bardzo uboga, niedokładna, często błędna (z wyjątkiem określenia bohaterstwa i odwagi),
4. czwartoklasiści łatwo znajdują w tekście opis wyglądu zewnętrznego, pejzażu, wstawki liryczne, ale ok. 80% dzieci nie umie logicznie zinterpretować tych opisów.

Na podstawie wyników badań próbnych skonstruowano model pracy nad bohaterem literackim. Głównymi założeniami tego modelu są:

1. określony cel czytania i analiza najważniejszych epizodów, pomocnych w charakterystyce bohatera,
2. formułowanie i dokładne określenie pojęć o głównych moralno-etycznych cechach charakteru bohatera literackiego,
3. analiza opisów mających szczególne znaczenie dla ujawnienia istotnych cech bohatera.

Wśród najbardziej efektywnych sposobów wykorzystywanych w pracy nad bohaterem literackim należy wymienić:

— obserwacje czynione nad tekstem,
— malowanie słowem,
— wyraziste czytanie dialogów i opisów autora,
— wymyślenie nowego „utworu", w którym główny bohater żyje w innych okolicznościach,
— analizę ilustracji do tekstu, rysowanie innych ilustracji przez same dzieci.

Przykładem lekcji z zastosowaniem niektórych wskazanych zabiegów dydaktycznych może być lekcja poświęcona charakterystyce bohatera powieści Elina Pelina *Jan Bibijan na Łunie*. Przed uczniami stawia się stopniowo następujące zadania:

1. Przeczytajcie opis głównego bohatera, podany przez autora w I części powieści.
2. Opowiedzcie niektóre przygody Jana Bibijana.
3. Przeczytajcie odpowiednie fragmenty charakteryzujące bohatera w

II części powieści, odpowiedzcie na następujące pytania:
a) jakie myśli wywołuje przytoczony opis?
b) czy opis zewnętrzny pozwala na ustalenie stosunku autora do bohatera?
c) jaka jest różnica między zewnętrznym opisem bohatera w I i II części powieści?

Na ostatnich lekcjach czytania i analizy powieści uczniowie malują ilustracje do obu części utworu.

W jaki sposób ukierunkowanie sposobu pracy uczniów nad bohaterem literackim wpływa na konkretyzację pojęć, którymi posługują się przy charakterystyce postaci, ilustruje badanie przeprowadzone przy okazji omawiania bajki Andersena *Brzydkie kaczątko*. Przed uczniami postawiono na wstępie zadanie, by opowiedzieli epizod z życia lub jakiegoś znanego im utworu, w którym bohater przejawia uczucia własnej godności, oraz by spróbowali odpowiedzieć na pytanie, o jakim człowieku można powiedzieć, że ma on poczucie własnej godności. Około 70% uczniów nie umiało sobie poradzić z tym zadaniem. Dopiero w procesie pracy nad tekstem literackim precyzowało się pojęcie godności człowieka, szlachetności i prawości czynów ludzkich.

Po omówieniu utworu Andersena polecono uczniom, by opowiedzieli nową bajkę o bohaterze, który wykazałby swą godność, skromność i stanowczość w innych okolicznościach. Powyżej 65% uczniów sprostało temu zadaniu, co potwierdziło efektywność takiego podejścia przy analizie charakteru bohatera, przy którym formułowanie prawidłowych pojęć moralnych odbywa się na podstawie konkretnych epizodów tekstu literackiego i kończy się samodzielnym wypracowaniem.

Badania możliwości uczniów w zakresie orientacji w elementach kompozycji utworu wykazują, że dzieci odbierają w opisach pejzażu, wstawkach lirycznych, opisach osób przede wszystkim ich treści. Tylko nieznaczna część uczniów jest w stanie powiązać te elementy z zachowaniem i przeżyciami bohatera. Podejmowano w związku z tym prace eksperymentalne nad funkcją opisu, co ilustruje badanie funkcji pejzażu w bajce *Macierzyńska łza*. Za pomocą pytań dotyczących przedstawionego na wstępie opisu jesiennego sadu, starano się ułatwić uczniom odbiór opisu przyrody jako istotnego elementu utworu, pozostającego w związku z przeżyciami bohatera. Uczniowie przekonywali się o tym stopniowo, odkrywając, że w dalszej części utworu występują podobne smutne opisy i wiążą się one z tym, co spotyka bohatera.

W rezultacie przeprowadzonych eksperymentów osiągnięto dobre efekty kształcące, przejawiające się głównie w tym, iż uczniowie łączyli konkretne epizody z najbardziej znaczącymi cechami bohatera, tworzone przez nich nowe epizody były przedstawione w logicznej kolejności,

ponadto uczniowie nabywali umiejętności dostrzegania zależności logiczno-skutkowej między zdarzeniami i zachowaniem bohatera.

Badania możliwości uczniów kl. IV potwierdzają naszą hipotezę o tym, że świadomy odbiór niektórych elementów kompozycyjnych utworu literackiego, konstrukcji postaci bohatera, języka bohatera nie tylko nie wpływa ujemnie na całokształt analizy utworu, ale na odwrót — stymuluje bezpośredni odbiór dzieła, a przez to stwarza możliwości wniknięcia w główną myśl utworu. Obserwacje nad niektórymi, strukturalnymi elementami utworu literackiego w procesie analizy ułatwiają zrozumienie tego utworu w całości.

Przedstawione tu w dużym skrócie badania percepcji bohatera literackiego w klasie IV stały się podstawą opracowania antologii oraz wskazówek metodycznych dla nauczycieli klas IV szkoły bułgarskiej.

A PAPER ON THE LITERARY HERO IN FORM IV OF BULGARIAN SCHOOL

* DOBRINKA ŻELEWA

Summary

This paper represents a model of work on the character of a literary hero in form IV of a bulgarian school, adapted to the pupils'abilities of perception.

Translated by Jan Roenig